

VOORWOORD

redactie themanummer

Een themanummer over aspecten van de cultuurgeschiedenis is misschien wat onverwachts omdat het onderwerp op het eerste gezicht geen aansluiting vindt bij de discussies die momenteel in de Nederlandse historische wereld gaande zijn. Mogelijk ontstaat er zelfs enige verwarring over het feit dat er een hele Groniek wordt gewijd aan een discipline die tegenwoordig vaak als enigszins 'belegen' wordt ervaren.

De waardering voor de cultuurgeschiedenis heeft een snelle wending genomen. Als iets nieuws heeft zij zich in de vorige eeuw aangediend, maar men moet constateren dat deze discipline sinds de Tweede Wereldoorlog nauwelijks nog als vertrekpunt is genomen voor modern historisch onderzoek. Daartoe gaven echter wel deelaspecten van de cultuurgeschiedenis de inspiratie. Door deze ontwikkeling raakte het begrip zelf op de achtergrond en gingen de deelgebieden een autonoom bestaan leiden. De weg terug naar een cultuurgeschiedenis als overkoepeling van al deze deelgebieden lijkt zeer moeilijk, maar zou o.m. vruchtbaar kunnen zijn voor een juiste plaatsbepaling van diverse specialismen binnen de geschiedwetenschap. Het zou b.v. richting kunnen geven aan de discussie over de sociale geschiedenis, die op dit ogenblik in een loopgravenoorlog is verzand. Van belang hierbij is de vraag naar de positie van de cultuurgeschiedenis, een probleem waarover in het buitenland meer wordt nagedacht dan in ons land.

Het begrip cultuur dat Burckhardt als samenvattend principe in de geschiedwetenschap introduceerde, is door een verschil in methoden en vraagstellingen aan versplintering ten onder gegaan. Een van de punten die hierbij een rol hebben gespeeld, is dat men aan dit begrip in de 20e eeuw een geheel andere inhoud is gaan geven. Waar men in de vorige eeuw onder cultuur als iets van zelf sprekends de beschavingsuitingen van een relatief kleine groep verstond, heeft deze term via begrippen als culturele antropologie, cultuurpatronen enz. een veel omvattender betekenis gekregen. Onder cultuur wordt nu eerder verstaan: het geheel van reacties op de natuur, de omgeving, de buitenwereld; denkpatronen, vormgeving van bestaan, rituele en andere niet onmiddellijk functionele handelingen. Cultuur is vanuit dit gezichtspunt ook wel te omschrijven als het stelsel van betekenissen dat een bepaalde groep, een bepaalde samenleving aan de dingen geeft.

Een gevolg van deze ontwikkeling is wel dat de vroegere cultuurgeschiedenis, die een synthese van allerlei richtingen binnen de humaniora bedoelde te zijn, haar greep op die vakken niet heeft weten te behouden. Wie een beeld van een bepaalde cultuur wil krijgen, moet nu weer te rade gaan bij talrijke onderscheiden richtingen: ideeën- en intellectuele geschiedenis, kunstgeschiedenis en ikonografie, vergelijkende en algemene literatuurwetenschap, muziekgeschiedenis, historiografie, godsdienstgeschiedenis, mentaliteitsgeschiedenis of

pieter caljé wouter hugenholtz wessel krul

psychologische geschiedenis, psychohistorie
- om maar enkele te noemen.

De vraag die we ons stelden, is of het meer uitgebreide cultuurbegrip ook een cultuurgeschiedenis in die zin mogelijk maakt. Een overzicht van de methoden en de definities van cultuur, die in een aantal van de bovengenoemde richtingen worden gehanteerd, kan misschien inzicht geven in het vraagstuk of aan de cultuurgeschiedenis, ontdaan van zijn metafysisch en esthetiserend karakter, nog een zinvolle inhoud is te geven als samenbundelende discipline. Nauw hiermee in verband staat de kwestie van het ordeningsprincipe dat de cultuurgeschiedenis zal moeten hanteren om die eenheid te bewerkstelligen. En de tweede vraag die we formuleerden, was: bestaat er een typisch eigen cultuurhistorische benadering? Deze vraagstellingen hebben we aan mensen van verschillende richtingen voorgelegd met het verzoek daarop vanuit hun eigen specialisme te willen reageren. We hebben niet de illusie gehad op deze wijze tot een definitieve beantwoording te komen.

De opzet van dit nummer is zodanig, dat tegelijkertijd de verscheidenheid en de algemene problematiek van de cultuurgeschiedenis naar voren komen. Dit maakt dat diverse bijdragen zich afzonderlijk laten lezen als een inleiding tot een bepaalde cultuurhistorische optiek of methode; de volhardende lezer zal tevens in vrijwel alle stukken een aantal verwante problemen ontmoeten. Het nummer opent en sluit met een beschouwing van meer algemene aard. Ankersmit zond ons een filosofisch getinte reactie op de vraag naar de plaats van cultuurgeschiedenis in de geschiedwetenschap en Krul heeft getracht in een historische schets de metamorfosen van de cultuurgeschiedenis te verduidelijken. De kunsthistoricus Van Os bespreekt een aantal pogingen om kunst in haar maatschappelijke context te plaatsen. Hij kiest tenslotte zelf voor een benadering die men 'functionalistisch' zou kunnen noemen. Belang en werkkerrein van de intellectuele geschiedenis die zich met de producten van de menselijke geest voor zo ver van rationele aard bezig houdt, zet Kossmann uiteen. De wederzijdse beïnvloeding van de natuurwetenschappen, techniek en cultuur - iets wat men zich pas sinds kort ten volle bewust is - is het onderwerp van Van Berkel. Mevr. Mulder-Bakker behandelt de mentaliteitsgeschiedenis, een richting die probeert bepaalde attitudes, waarden en denkpatronen van culturen en onderscheiden groepen te beschrijven. Wes laat na een algemene beschouwing over cultuurgeschiedenis zien hoe de moderne filologische methode speciaal op deze terreinen vruchtbaar kan zijn. Vanuit de literatuursociologie ontwikkelt Zima een methode om zowel in de literaire tekst als in het geschiedverhaal ideologische premissen en "sociolecten" te achterhalen. Tezamen vormen deze artikelen een overzicht waarmee we hopen de problemen van de cultuurgeschiedenis meer in kader te hebben gebracht en zo een aanzet te geven voor een verdere gedachtebepaling.